

**ՀԱՄԱՆԵՐՄԱՆ ԵՎ ՆԵՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ
ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԱՄԱՏՈՒՄ**

Աշխատանքը նվիրված է Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման ու ներման իրավական ինստիտուտների կայացման ու զարգացման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությանը: Այդ ինստիտուտների իրականացումը նախատեսված է եղել և՛ ԽՍՀՄ, և՛ Խորհրդային Հայաստանի Սահմանադրություններով:

Պատմահամեմատական վերլուծությունների արդյունքներով հեղինակը եկել է այն եզրահանգման, որ Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման և ներման իրավական ինստիտուտների գոյությունը պայմանավորված է եղել դրանց հասարակական-դասակարգային նպատակահարմարությամբ ու անհրաժեշտությամբ, խորհրդային սոցիալիստական մարդասիրության սկզբունքի իրացմամբ, մարդու նկատմամբ մեծահոգության ու հավատի դրսևորմամբ, և այն համոզմունքով, որ մարդն, ի վերջո, ուղղման ու վերադաստիարակության ենթակա սուբյեկտ է նույնիսկ այն դեպքում, երբ ինքը կամ հանցագործություն է կատարել, կամ կատարված հանցագործությունների համար արդեն կրում է պատիժ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ՝ համարերում, ներում, Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջան, պատմահամեմատական վերլուծություն:

Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման ու ներման իրավական ինստիտուտների կայացման ու զարգացման ընթացքն եղել է

առանձնահատուկ այն առումով, որ և Հայաստանի պարագայում, և մյուս հանրապետությունների համար, այդ ինստիտուտներին առնչվող որոշումներն ու հրահանգները ընդունվում էին կենտրոնում և միայն տեղերում էին կազմակերպում դրանց կատարման ընթացքը [1, էջ 5]:

Համաներման ակտերի և ներման ինստիտուտի իրականացումը նախատեսված էր ԽՍՀՄ և Խորհրդային Հայաստանի Սահմանադրություններով: Ընդ որում, եթե խորհրդային կարգերի իշխանության առաջին տարիներին համաներման և ներման իրավունքը պատկանում էր Խորհրդային Հայաստանին, ապա ԽՍՀՄ կազմավորումից հետո այդ իրավունքը վերապահվեց ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանություններին:

Այս առթիվ առաջին դեկրետներից անհրաժեշտ է կարևորել 1921 թվականի ապրիլին Հայաստանի հեղկոմի կողմից ընդունված դեկրետները՝ քաղաքական հանցագործներին ներում չնորհելու մասին: Դրանք կարևոր նշանակություն ունեցան երկրում տիրող քաղաքական իրավիճակը մեղմացնելու և դրա հետևանքները վերացնելու տեսանկյունից, ինչպես նաև դրական ազդեցություն ունեցավ քաղաքացիական բնակչության արտագաղթի դադարեցման վրա [2, էջ 7]:

Հայաստանի հեղկոմի 1921 թվականի ապրիլի 10-ի դեկրետով Հայաստանի բոլոր գյուղացիներին, արևմտահայ գաղթականներին, աշխատավոր մտավորականությանը, նրանց, ովքեր այս կամ այն ձևով մասնակցել և մասնակց-

ցում են հակահեղափոխական շարժմանը, հայտարարվեց, որ "... խորհրդային իշխանությունը լիակատար մոռացության է տալիս Հայաստանի բանվորների և գյուղացիների հանդեպ նրանց կատարած հանցանքը հակահեղափոխական շարժման մեջ [2, էջ 11], ինչը հիմք հանդիսացավ նրանց բոլորին աշխատանքի ներգրավելու [2, էջ 12]: Այդ դեկրետով՝ համաներումը չէր տարածվում «հակահեղափոխականների, հանցագործ ղեկավարների, արտակարգ հանձնաժողովի կողմից, բարձրաստիճան հրամանատարական կազմի և խմբապետների վրա»:

Այդ ժամանակաշրջանի հաջորդ կարևոր համաներման ակտն ընդունվեց 1921 թվականի ապրիլի 23-ի երկրորդ դեկրետով «Ընդհանուր ներման մասին» վերտառությամբ, որով վերացվեցին առաջին դեկրետով արված սահմանափակումները, և դրանով համաներումը կրեց համընդհանուր բնույթ [2, էջ 21]: Ընդ որում, ինչպես արդարացիորեն նշում են հայ պատմաբանները. «համաներումը կարևոր նշանակություն ունեցավ արտագաղթի ուղին բռնած հազարավոր հայ մարդկանց կես ձանապարհից հայրենիք վերադարձնելու կամ Զանգեզուրից գաղթը կանխելու համար, այն դեպքում, որ այդ ժամանակ փախստական դարձած քաղաքացիների ու զինվորականների ընդհանուր թվաքանակն անցնում էր 10 հազարից» [1, էջ 376]:

Խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման և ներման ակտեր միշտ էլ ընդունվել են: Դրանց ընդունման ու կիրառման սկզբունքները թեև օրենսդրությամբ նախանշված ու սահմանված չէին, սակայն հավաստի էր այն, որ դրանք հանդիսացել են պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների օրինաչափ գործունեության յուրատիպ արտահայտությունը և մենաշնորհը:

Խորհրդային իշխանության օրենսդրությամբ ինչպես համաներման ակտերը,

այնպես էլ համաներման ակտերը կիրառվում էին ցանկացած հանցագործության մասով և յուրաքանչյուր դատապարտյալի նկատմամբ: Ընդ որում, նշանակություն չունեին այն հանգամանքը, թե կատարված արարքը ինչ աստիճանի էր, կամ արարք կատարողը առաջին անգամ էր դատապարտվել, թե առանձնապես վտանգավոր հանցագործությունների ռեցիդիվ էր հանդիսանում: Այսպիսի մոտեցումը առանձնահատուկ սկզբունք էր, սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում այդ ակտերը, որպես կանոն, չէին տարածվում առանձնապես այնպիսի ծանր ու վտանգավորություն ունեցող հանցագործությունների վրա, ինչպիսին էին, օրինակ, հայրենիքի դավաճանությունը, սպանությունը, հանրային գույքի խռոր հափշտակումները և այլն: Այստեղ դրսևորվում է անհատական մոտեցում, որը միաժամանակ, բացատրվում էր սոցիալիստական մարդասիրության դրսևորմամբ:

Պատմականորեն խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման ակտերն ընդունում էին ԽՍՀՄ և ՀԽՍՀ գերագույն խորհուրդների համագումարները և այդ խորհուրդների կենտրոնական գործկոմները, սակայն, սկսած 1937 թվականից՝ այսինքն՝ 1936 թվականին ԽՍՀՄ Սահմանադրության և 1937 թվականին ՀԽՍՀ Սահմանադրության ընդունումից հետո համաներման ակտերն ընդունում էին ԽՍՀՄ և ՀԽՍՀ գերագույն խորհուրդներն ու դրանց նախագահությունները: Հենց համագումարին ու կենտգործկոմին էր վերապահված ընդհանուր և մասնակի համաներում նախաձեռնելու իրավունքը:

Ոչ միայն համաներման այս իրավունքը, այլև ներման ու քաղաքացիներին ռեպրիլիտացիայի ենթարկելու իրավունքը վերապահված էր ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդին ու դրա նախագահությանը միայն այն անձանց մասով, ովքեր դատապարտվել էին ՀԽՍՀ դատական մարմինների կողմից:

ԽՍՀՄ և ՀԽՍՀ Սահմանադրություն-

ներում համաներման և ներման իրավունքի հարցերը կարգավորվում էին հետևյալ իրավական կառուցակարգերին համապատասխան. ԽՍՀՄ իրավասությանը, հանձին նրա պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների և պետական կառավարման մարմինների գործունեության, ենթակա էր համաներման մասին ընդհանուր միութենական ակտերի ընդունումն ու հրապարակումը (ԽՍՀՄ Սահմանադրություն, հոդվ. 14, «ո» կետ):

Այնուհետև, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը ընդհանուր միութենական մասշտաբով իրականացնում էր ներման իրավունքը (հոդվ. 49, «ժ» կետ): Միութենական հանրապետությունների գերագույն խորհուրդներն ու նրանց նախագահությունները օգտվում էին համապատասխան հանրապետությունների դատական մարմինների կողմից դատապարտված քաղաքացիների համաներման և ներման իրավունքից (հոդվ. 60, «դ» կետ) [3, էջ 130]: Պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ այդ հանրապետությունները փաստորեն չէին իրականացնում համաներման իրենց սահմանադրական իրավունքը: Նրանք սահմանափակվում էին միայն ներման իրավունքի կատարմամբ:

Բացի դրանից, խորհրդային պետության պատմության ընթացքում համաներման բազմաթիվ ակտեր են ընդունվել պետության և հանրապետությունների ժողովուրդների կյանքում տեղի ունեցած կարևորագույն իրադարձությունների կապակցությամբ: Այսպես՝ համաներման ծավալուն ակտեր ընդունվել են, օրինակ, Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխության 1-ին, 3-րդ, 5-րդ, 10-րդ, 40-րդ, 50-րդ տարեկիցների օրերին, Հայրենական մեծ պատերազմում պատմական հաղթանակի կապակցությամբ, մայիսմեկյան տոնախմբությունների օրերին, Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաղթանակի տարբեր հորելանական տարեթվերի առթիվ և

այլն: Դրանց թվում են եղել և ընդհանուր և մասնակի համաներման ակտեր:

Համաներման բոլոր ակտերում էլ, իբրև ելակետ, մատնանշվել են դրանց ընդունման նախադրյալներն ու հիմնավորումները: Այսպես՝ Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխության 5-րդ տարեդարձի կապակցությամբ, 1922 թվականի նոյեմբերի 2-ին ընդունված համաներման ակտը ընդունվել է «տոնի տարեկիցի բերրալից օրերին՝ ձգտելով թեթևացնել առաջին հերթին այն բանվորների ու գյուղացիների, ինչպես և բոլոր այն քաղաքացիների վիճակը, ովքեր, կարիքից դրդված, պատահաբար կամ առաջին անգամ ներգրավվել են հանցագործությունների մեջ, սակայն չեն կատարել հեղափոխության նվաճումների քայքայմանն ու նվաճմանն ուղղված ծանր ու վտանգավոր արարքներ: Այդպիսիններին ներում էր շնորհվում և կոչ էր արվում խաղաղ շինարարությանն իրենց հետագա մասնակցությամբ հատուցել հանրապետությանը պատճառած վնասը և անվերապահորեն կանգնել աշխատավորների ու գյուղացիության շարքերում» [4, էջ 939]:

Նույն տրամաբանությունն էր դրված Հոկտեմբերյան հեղափոխության 40-րդ տարեդարձի առիթով 1957 թվականի նոյեմբերի 1-ին ընդունված համաներման ակտի ներածական մասում, որտեղ նշվում էր այն մասին, որ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը համաներում է հայտարարում՝ ղեկավարվելով մարդասիրական սկզբունքներով և ձգտելով թեթևացնել վիճակը այն քաղաքացիների, որոնք կատարել են պետության համար մեծ վտանգավորություն չներկայացնող հանցագործություններ, և միաժամանակ այդ քաղաքացիներին կոչ էր արվում սոցիալիստական շինարարությանը իրենց հետագա մասնակցությամբ վերացնել հասարակությանը պատճառած վնասը և վերադառնալ ազնիվ աշխատանքային կյանքի ասպարեզ:

Փոքր ինչ այլ խմբագրությամբ էր

հարցը դրված Հոկտեմբերյան հեղափոխության 50-ամյակի կապակցությամբ 1967 թվականի նոյեմբերի 1-ին ընդունված համաներման ակտի մեջ, որտեղ նշվում էր, որ հեղափոխության 50-ամյակի առիթով և առաջնորդվելով սոցիալիստական մարդասիրության սկզբունքներով՝ հնարավոր էր համարվում ներում շնորհել այն քաղաքացիներին, ովքեր առաջին անգամ են կատարել հասարակական մեծ վտանգ չներկայացնող հանցագործություններ և օրինակելի վարքագծով ու աշխատանքի նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքով ապացուցել են հասարակության առջև մեղքը քավելու իրենց ձգտումը:

Հարկ է կարևորել, որ համաներման ակտերը աչքի էին զարնում իրենց որոշակիությամբ: Նրանց մեջ մատնանշվում էին այն արարքները կամ անձինք, որոնց վրա դրանք տարածվում էին: Այսպես, օրինակ, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում տարած հաղթանակի կապակցությամբ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1945 թվականի հուլիսի 7-ին ընդունված «Համաներման մասին» հրամանագրով պատժից բոլորովին ազատվեցին ոչ ավելի, քան երեք տարով ազատագրվման կամ պատժի ավելի մեղմ միջոցների դատապարտվածները, ռազմական արդյունաբերության ձեռնարկություններից և մի շարք այլ հաստատություններից ինքնագլուխ հեռանալու, ինչպես և մի քանի զինվորական ու այլ հանցագործությունների համար դատապարտվածները: Կիսով չափ կրճատվեց ավելի քան 3 տարվա ժամկետով ազատագրվման դատապարտված անձանց պատժի մնացած ժամանակը՝ բացառությամբ հակահեղափոխական հանցագործությունների, սոցիալիստական սեփականության հափշտակման, բանդիտիզմի, ավազակային հարձակման և մի շարք այլ առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտվածների պատժաժամկետների:

Հարկ է նշել, որ հիշատակված համաներման ակտով, բազմաթիվ դատապարտյալների դատվածությունը վերացվեց, ինչպես նաև վերացվեցին բոլոր չգանձված տուգանքները և ի կատար չածված զանազան վարչական տույժերը: Համաներումը միայն չէր կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, որոնք բազմիցս դատապարտվել էին գողության, կողոպուտի և խուլիգանության համար [5, էջ 139]:

Հայաստանի Խորհրդային դաշրաշնունում առավել ընդգրկուն, կոնկրետ ու համապարփակ էր համաներման ակտը, որն ընդունվեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1953 թվականի մարտի 27-ի «Համաներման մասին» հրամանագրով, որով ազատագրվումից և ազատագրվման հետ չկապված պատժի այլ միջոցներից, օրինակ՝ քսորից ազատվեցին մինչև հինգ տարի ժամկետով դատապարտված անձինք: Միաժամանակ, անկախ պատժաժամկետից՝ պատժից ազատվեցին պաշտոնական և տնտեսական բոլոր հանցագործությունների, ինչպես նաև զինվորական մի շարք հանցագործությունների համար դատապարտվածները: Հետագայում պատիժ կրելուց ազատվեցին նաև մինչև 10 տարեկան հասակի երեխաներ ունեցող և հղի կանայք, մինչև 18 տարեկան անչափահասները, 55-ից բարձր տարիքի տղամարդիկ և 50-ից բարձր տարիքի կանայք, նաև անբուժելի ծանր հիվանդություններով տառապողները: Այն անձանց նկատմամբ, ովքեր դատապարտվել էին հինգ տարուց ավելի ժամկետով ազատագրվման, պատժաչափը կրճատվեց կիսով չափ: Այս հրամանագրով վերացվեց պատժից ազատված անձանց դատվածությունը: Թերևս, հրամանագրով, այնուամենայնիվ, համաներում չէր տարածում այն բոլոր անձանց վրա, ովքեր դատապարտվել էին ազապագրվման հինգ տարուց ավելի ժամկետով հակահեղափոխական բնույթի հանցագործությունների, սոցիալա-

կան սեփականության խոշոր հափշտակումների, բանդիտիզմի և դիտավորյալ սպանություններ կատարած անձանց համար [6, էջ 71]:

Բացի այդ՝ Հայաստանի Խորհրդային ժամանակաշրջանում շարունակվող և տևող հանցագործությունների մասով համաներման ակտի կիրառումը դրսևորվել էր որոշ առանձնահատկություններով: Չնայած այն հանգամանքին, որ այդ հարցն իր կարգավորումն էր ստացել դեռևս ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի պլենումի 1929 թվականի մարտի 4-ի որոշմամբ, սակայն, այդ որոշման մեջ ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի պլենումով 1963 թվականի մարտի 14-ին կատարված «վաղեմության և համաներում կիրառելու պայմանները տևող և շարունակվող հանցագործությունների» վերաբերյալ կատարված փոփոխությունների համաձայն՝ տևող հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ, որպես կանոն, համաներումը կիրառվում էր, եթե հանցավոր արարքն ավարտված էր լինում մինչև համաներման ակտի ընդունումն ու հրապարակումը: Օրինակ, եթե ալիմենտ վճարելուց չարամտորեն խուսափող հայրը կամ դասալիք գինվորականը մինչև ակտի ընդունումն ու հրապարակումը մեղայականով ներկայացած է լինում: Հակառակ դեպքում, եթե տևող հանցագործությունը շարունակվում է մեղավորների նկատմամբ համաներման ակտի հրապարակումից հետո, որպես կանոն, համաներում չի կիրառվում:

Հետագոտման առարկա ժամանակաշրջանում առանձնակի կարևորություն էր ստացել նաև ներման իրավունքը: Խորհրդային ժամանակաշրջանում այդ իրավունքը վերապահված էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, իսկ Հայաստանում դա պատկանում էր ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, եթե այդ գործերը լսվել էին Հայաստանի դատական մարմինների կողմից:

Հարկ է նշել, որ օրենսդրական կամ

իրավական որևէ այլ ակտով սահմանափակված չէր այն հաստատությունների ու անձանց շրջանակը, որոնք կարող էին հանդես գալ ներման իրավունքի միջնորդության ներկայացմամբ: Այդպիսիք կարող էին լինել աշխատավորական կոլեկտիվները, հասարակական կազմակերպությունները, պետական իշխանության մարմինները, անհատ քաղաքացիները կամ նրանց խմբերը, հենց ինքը՝ մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը, կամ նրանց մերձավորներն ու բարեկամները: Ջուտ իրավական առումով ներումը կարող էր տարածվել ցանկացած անձի նկատմամբ, անկախ նրա կատարած հանցագործության վտանգավորության աստիճանից և նրա անձից: Բայց պրակտիկայում ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ, այդ թվում՝ վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում, որպես ընդհանուր կանոն, ներում չէր տարածվում, թեև, բացառված չէր, որ անգամ մահապատժի դատապարտված անձի նկատմամբ ներում տարածվի և դրա ուժով նա ազատվի նշված պատիժը կրելիս, կամ թե այդ պատիժը փոխարինվի մեկ այլ պատժատեսակով, օրինակ՝ ազատագրկմամբ տասնհինգ տարի ժամանակով և աքսորով կամ առանց աքսորի:

Հայաստանում Խորհրդային ժամանակաշրջանում եթե ներման միջնորդությամբ կարող էին հանդես գալ աշխատավորների կոլեկտիվները, հասարակական կազմակերպությունները, ուղղիչ աշխատանքային գաղութների վարչությունները և նույնիսկ անհատ անձինք, ապա համաներման դեպքում որևէ միջնորդության մասին, ում կողմից էլ որ դա տեղի ունենար, միևնույն է խոսք լինել չէր կարող: Վերջինիս նախաձեռնությունը պատկանում էր բացառապես պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններին: Բայց երբեմն ներման մասին ակտերը կարող էին վերաբերել նաև շատ թվով անձանց շրջա-

նակին: Այդպիսի ակտերից էին, օրինակ՝ ԽՍՀՄ Կենտգործկոմի և Ժողկոմխորհի 1937 թվականի հուլիսի 14-ի որոշումը, որով Մոսկվա – Վոլգա ջրանցքի շինարարության մեջ բոլոր հարվածային աշխատողները ներման կարգով վաղաժամ ազատվեցին ազատգրկման ձևով հետագա պատիժը կրելուց և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1938 թվականի ապրիլի 16-ի հրամանագրով հանվեց դատվածությունը այն անձանցից, ովքեր կամավոր կերպով, ազատ վարձակալության սկզբունքով, մնացել էին հիմնական աշխատանքի մեջ նույն այդ ջրանցքի կառույցներում ու շինարարությունում:

Ներման վերաբերյալ միջնորդության որոշում ընդունում էր ԽՍՀՄ կամ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների նախագահությունները: Ընդ որում, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը քննության էր առնում միայն այն անձանց ներման վերաբերյալ միջնորդությունները, ովքեր՝

1) դատապարտվել են ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի կոլեգիաների կողմից.

2) դատապարտվել են զինվորական տրիբունալների կողմից.

3) քաղաքացիական անձինք են, բայց զինվորական տրիբունալների կանոնադրության 9, 10 և 11 հոդվածներով սահմանված ընդդատությանը համապատասխան դատապարտվել են զինվորական տրիբունալների կողմից.

4) պատիժ են կրում երկու կամ ավելի միութենական հանրապետությունների դատարանների դատավճիռներով:

Մնացած բոլոր դեպքերում ներման վերաբերյալ միջնորդություններն ուղարկվում էին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահություն, ընդ որում, միջնորդություն կարող էր ներկայացնել ինքը՝ դատապարտյալը, նրա հարազատները և մյուս շահագրգիռ անձինք, ձեռնարկությունները, հիմնարկները, կազմակերպությունները, վերահսկող հանձնաժողովները կամ ազա-

տագրկման վայրի աշխատակազմը:

Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ ԽՍՀՄ կամ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների նախագահությունների կողմից ներման խնդրանքի մերժելը չէր բացառում նույն խնդրանքով կրկին միջնորդություններ ներկայացնելու հնարավորությունը:

Դատապարտյալին ներելու մասին միջնորդության հարուցումը խրախուսանքի միջոց էր: Ներում կարող էր կիրառվել ամեն տեսակ հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց նկատմամբ, անկախ այդ հանցագործությունների բնույթից և ծանրությունից, ինչպես նաև ամեն տեսակ պատժի՝ այդ թվում ազատագրկման և անգամ բացառիկ պատժամիջոցի՝ մահապատժի դատապարտվածների նկատմամբ: Բացառված չէր նաև ներում կիրառելու հնարավորությունը առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ, այդ թվում՝ վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում:

Դատապարտյալներն իրենց միջնորդությունը հանձնում էին ազատագրկման վայրերի վարչակազմի միջոցով, որը պետք է ոչ ուշ հնգօրյա ժամկետում միջնորդությունը՝ անհրաժեշտ փաստաթղթերի (դատավճիռների, որոշումների, պատճենների, բնութագրի և այլ փաստաթղթերի) հետ միասին, ուղարկեր համապատասխան գերագույն խորհրդի նախագահություն: Բնութագրի մեջ, որն ստորագրում էր ազատագրկման վայրի պետը կամ նրա տեղակալը և ջոկատի պետը, մանրամասն տվյալներ էին շարադրվում աշխատանքի և ուսման նկատմամբ դատապարտյալի վերաբերմունքի, ազատագրկման վայրերում գտնվելու ժամանակ նրա դրսևորած վարքի, ուղղիչ-աշխատանքային գաղութի հասարակական կյանքում նրա մասնակցության մասին և այլն: Միջնորդությունն ուղղարկվում էր հասցեատիրոջը՝ այդ մասին տեղեկացնելով դատապարտյալին՝ ստորագրու-

թյուն վերցնելու միջոցով:

Եթե ներման մասին միջնորդություն հարուցվելուց հետո դատապարտյալը չարամտորեն խախտել է ռեժիմը կամ նոր հանցագործություն է կատարել, այդ մասին անհապաղ հաղորդվում է համապատասխան գերագույն խորհրդի նախագահություն:

Ազատազրկման վայրերի վարչակազմը ներման վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնում էր այն դատապարտյալների նկատմամբ, ովքեր ապացուցել էին իրենց ուղղված լինելը, աշխատում էին ազնվորեն, անբասիր կերպով պահպանում էին սահմանված ռեժիմը, վարչակազմից օգնում էին կանոնավորելու և ապահովելու ուղղիչ-աշխատանքային գաղութի նորմալ աշխատանքը: Որպես կանոն, ներման վերաբերյալ միջնորդություններ վարչակազմը ներկայացնում էր այն բանից հետո, երբ դատապարտյալը պատժի ժամկետի նշանակալի մասը կրել էր, թեև պաշտոնական սահմանափակումներ չկան: Այն անձինք, ովքեր պայմանական վաղաժամկետ ազատման իրավունք ունեին, սովորաբար ազատվում էին ոչ թե ներման ուժով, այլ «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» ԽՍՀՄ օրենքի հիման վրա, սակայն առանձնապես աչքի ընկած դատապարտյալների նկատմամբ ներում կարող էր կիրառվել պատժաժամկետի ցանկացած պահի: Դատապարտյալի կողմից ներում խնդրելու մասին միջնորդություն հարուցելը չէր բացառում նրան պայմանական վաղաժամ ազատման ներկայացնելու հնարավորությունը: Ներում կարող էր կիրառվել նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր ենթակա չէին պայմանական վաղաժամ ազատման: Դրանով իսկ տվյալ կատեգորիայի դատապարտյալների համար ևս խթաններ էին ստեղծվում պատիժը բարեխղճորեն կրելու, ռեժիմի բոլոր պահանջները պահպանելու հարցերում:

Պրակտիկայում դեպքեր էին պատահում, երբ ներման վերաբերյալ միջ-

նորդության խնդրագրում նշումներ էին կատարվում այն մասին, թե դատապարտյալը հանցագործություն չէր կատարել, թե հանցագործության որակումը սխալ է, չափից ավելի խիստ պատիժ է նշանակվել և այլն: Նման պատճառները (եթե դրանք առկա էին) հիմք էին հանդիսանում դատավճիռը կամ որոշումը վերանայելու, այլ ոչ թե ներում շնորհելու համար: Ներման հարցը վճռելու համար կարող էին կարևոր նշանակություն ունենալ ոչ միայն այն հանգամանքները, որոնք վերաբերում էին պատիժը կրողի անձին, կատարված հանցագործության բնույթին և ծանրությանը, այլև որոշ այլ տվյալների, օրինակ՝ դատապարտյալների ընտանիքի ծանր դրությանը, հարազատների ծանր հիվանդություններին: Դա բխում էր խորհրդային պետության ուղղիչ աշխատանքային քաղաքականության մարդասիրական սկզբունքներից:

Ներման՝ որպես խրախուսանքի վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու մասին որոշում ընդունվում էր ազատազրկման վայրի աշխատողներից կազմված նույն հանձնաժողովի կողմից, որը քնության էր առնում նաև պայմանական վաղաժամ ազատման վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու հարցերը:

Ներում ստացած դատապարտյալներն անհապաղ ազատվում էին այն բանից հետո, երբ ուղղիչ աշխատանքային գաղութի վարչակազմը ստանում էր ներման մասին ԽՍՀՄ կամ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների նախագահությունների հրամանագիրը կատարելու կարգադրությունը: Եթե ներումը չէր վերաբերում լրացուցիչ պատժամիջոցին, ապա վերջինիս կրումը տեղի էր ունենում ազատազրկումից ազատվելուց հետո:

Այսպիսով՝ Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանում համաներման և ներման իրավական ինստիտուտների գոյությունը պայմանավորված է եղել դրանց հասարակական - դասակարգային նպատակահարմարությամբ

ու անհրաժեշտությամբ, խորհրդային սոցիալիստական մարդասիրության սկզբունքի իրացմամբ, մարդու նկատմամբ մեծահոգության ու հավատի դրսևորմամբ, և այն համոզմունքով, որ մարդն, ի վերջո, ուղղման ու վերադաստիարակության ենթակա սուբյեկտ

է նույնիսկ այն դեպքում, երբ ինքը կամ հանցագործություն է կատարել, կամ կատարված հանցագործությունների համար արդեն կրում է պատիժ:

Հոդվածի ներկայացման տարեթիվը՝
14.03.2015

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայոց պատմություն, Հատոր IV, Գիրք առաջին: Եր., 2010, էջ 5:
2. ՀՍԽՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պր. 2, Եր., 1921, էջ 7.
3. Постановление Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР от 7 марта 1925 г. 'Об амнистии' // СЗ РСФСР. М., 1925. № П. зс 130.
4. Постановление Президиум ЦИК Союза ССР от 17 августа 1923 г. «Об амнистии в ознаменование образования Союза Советских Социалистических Республик» // СЗ РСФСР. 1923. § "Об амнистии ознаменование образования Союза Советских Социалистических Республик" // СЗ РСФСР. М., 1923. № 95 зс 939.
5. Ведомости Верховного Совета СССР. 1945. № 39.
6. Ведомости Верховного Совета СССР. 1953. № 4.

ПРАВОВЫЕ ИНСТИТУТЫ АМНИСТИИ И ПОМИЛОВАНИЯ В АРМЕНИИ В ПЕРИОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ: В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИКО-ПРАВОВОГО РАЗВИТИЯ

ХАЧИК ХАЧАТРЯН

*Академия государственного
управления Республики Армения, соискатель*

Статья посвящена изучению проблем амнистии и помилования в период советской власти в Армении. Рассматриваются историко-правовые особенности этих институтов, а также некоторые вопросы конституционно-правового анализа, проблемы объявления амнистии и применения помилования.

Дата представления статьи: 14.03.2015

LEGAL INSTITUTE OF AMNESTY AND CLEMENCY IN ARMENIA DURING THE SOVIET PERIOD IN THE CONTEXT OF HISTORICAL-LEGAL DEVELOPMENT.

KHACHIK KHACHATRYAN

Public Administration Academy of the Republic of Armenia, Applicant

The article studies the problem of amnesty and pardon in the period of Soviet power in Armenia. In the article the historical and legal peculiarities of these institutions are considered, as well as some issues of constitutional and legal analysis, problems of amnesty declaration and pardon exercising.

Article submission date: 14.03.2015